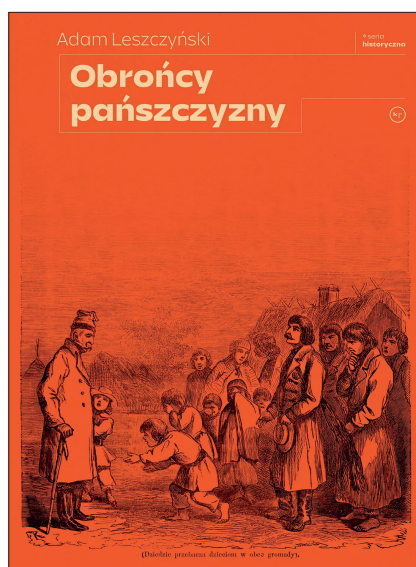

Adam Leszczyński, *Obrońcy pańszczyzny*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej [Krytyka Polityczna Publishing House], Warszawa 2023, ss. [pp.] 311.

Adama Leszczyńskiego przedstawić nie trzeba. Jest on autorem bestsellerowej książki *Ludowa historia Polski* (2020), która w dużym stopniu zapoczątkowała a zarazem stała się symbolem tzw. ludowego zwrotu w historiografii polskiej. Praca wpisuje się w popularny od pewnego czasu nurt nauk społecznych (mieszczący się w obszarze tzw. nowej humanistyki), który odsłania, naświetla i problematyzuje dzieje milczącej (ok. 90%) większości polskiego społeczeństwa. Charakteryzuje się świadomym przekraczaniem granic dyscyplin, eklektyzmem metodologicznym. Krytycznie odnosi się do figury bezstronnego badacza, wprowadzając postawę zaangażowania. Dystansuje się od historii narodowej, restytuuje i wzmacnia niedoceniany (zapomniany) wymiar wspólnych dziejów. Jej przedmiotem są dzieje warstw uciskanych, podporządkowanych, marginalizowanych.

Opiniowana nowa praca A. Leszczyńskiego nawiązuje wprost do poprzedniej. Zmienia się jednak perspektywa badawcza. Mówiąc metaforycznie i ryzykując pewne uproszczenie, w centrum *Ludowej historii Polski* znajdowały się „ofiary” (chłopi, robotnicy, służba domowa), natomiast w *Obrońcach pańszczyzny* na czoło zostali wysunięci „sprawcy” (społeczność właścicieli ziemskich, szlachta). Celem książki jest, jak pisze A. Leszczyński, „synteza konserwatywnej argumentacji, czyli

rekonstrukcja spójnego zestawu poglądów, wyobrażeń na temat świata i relacji społecznych, a także przekonań politycznych i ekonomicznych” (s. 20). Inaczej rzecz ujmując chodzi o portret umysłowy całej formacji, którą Autor określa tytułowymi „obrońcami pańszczyzny”. Adama Leszczyńskiego nie interesują poszczególne autorzy wypowiadający się w sporze o pańszczyznę, stara się on uchwycić raczej sposób argumentacji odwołujący się do kwestii religijnych, ekonomicznych i politycznych. W tym sensie jest to studium z dziedziny, jakby powiedział Bronisław Baczko, „wyobrażeń społecznych” pewnej grupy/klasy/środowiska.

Książka ma układ chronologiczno-problemowy. Składa się nań 13 rozdziałów, obszerny wstęp i zakończenie. Napisana została językiem na poły publicystycznym (to nie jest zarzut), atrakcyjnym, komunikatywnym, jednocześnie jednak niewolnym od emocjonalnego tonu. Czytelniczka/Czytelnik nie mają wątpliwości po czyjej stronie są sympatie autora. Aparat naukowy w postaci przypisów został ograniczony do niezbędnego minimum. Zestawiona na końcu bibliografia obejmuje źródła z epoki (także rękopiśmienne), przede wszystkim artykuły drukowane w prasie, książki i broszury edukacyjne oraz edycje źródłowe. Adam Leszczyński wykorzystał także w dużym wyborze dostępną literaturę przedmiotu nie tylko polską, ale także anglosaską.

Osią narracji są poszczególne etapy dyskusji na temat poddaństwa i pańszczyzny. Autor wyodrębnił trzy takie okresy: 1. obejmujący lata 1768–1795, czyli do upadku Rzeczypospolitej; 2. zamykający się w cezurach 1807–1846, a końcową datą jest tu rabacja galicyjska, która odbiła się szerokim echem we wszystkich trzech zaborach; 3. okres 1846–1864, gdzie cezurą końcową jest uwłaszczenie w Królestwie Polskim.

Każdy z tych etapów miał swoje cechy specyficzne. Chociażby od lat czterdziestych XIX stulecia zaczęło wśród konserwatywnego ziemiaństwa narastać przekonanie o nieefektywności pracy pańszczyźnianej i konieczności uwłaszczenia. Jednocześnie jednak A. Leszczyński silnie podkreśla, że w publicystyce ziemiańskiej, w większości przypadków, cały czas odwoływano się do tych samych argumentów, częściowo tylko modyfikowanych. W licznych tekstach dowodono zatem patriarchalnej z samej swojej istoty relacji między panem i chłopem, broniono nienaruszalności pańskiej własności prywatnej, ostrzegano przed katastrofalnymi konsekwencjami gospodarczymi, gdyby pańszczyzna została zniesiona.

Sposób relacjonowania interesującego sporu, zastosowane przez A. Leszczyńskiego strategie narracyjne, wymowa książki, mogą niekiedy budzić wątpliwości. Wspominając o tym nie mam zamiaru dyskredytować ważności monografii. Warto jednak pamiętać, że wielokrotnie powracające w różnych fragmentach pracy porównanie systemu pańszczyźnianego z niewolnictwem w Ameryce, spotkało się

z krytyką części historyków, m.in. Andrzeja Chwalby, Piotra Guzowskiego, Krzysztofa Zamorskiego, Tomasza Wiślicza czy Mateusza Wyżgi¹.

Irytująca bywa niekiedy demaskatorska pasja A. Leszczyńskiego, który nie znajduje słów usprawiedliwienia dla warstwy ziemiańskiej, często wrzucając do jednego worka wszystkich jej reprezentantów, nie zważając na dzielące ich różnice. W narracji A. Leszczyńskiego dominuje optyka klasowego antagonizmu, nie ma w nim miejsca na społeczny solidaryzm, na pokazanie obecnych przecież w źródłach i literaturze przykładów współpracy dworu ze wsią. Wreszcie książka A. Leszczyńskiego nie jest wolna od specyficznego prezentyzmu, opierającego się na patrzeniu na XIX-wieczne dyskursy przy pomocy współczesnych okularów. Splot relacji wiedza/władza będący przedmiotem zainteresowania warszawskiego badacza zbyt często właśnie do takiego myślenia o przeszłości się odwołuje. Na poparcie tej tezy przywołam cytat kończący książkę: „argumenty obrońców pańszczyzny także po jej upadku służą patriarchalnej i konserwatywnej władzy. Warto o tym pamiętać za każdym razem [podkr. – R.S.], kiedy czytelnik albo czytelniczka natkną się na dzieło – czy będzie to książka czy film czy komiks – idealizujące to wspaniałe miejsce nieskazitelnej harmonii, czysty, pozbawiony wad, święty dworek polski” (s. 293).

Rafał Stobiecki

Uniwersytet Łódzki • University of Lodz

 <https://orcid.org/0000-0002-1458-1657>

NOTKA O AUTORZE • ABOUT THE AUTHOR

Prof. dr hab. Rafał Stobiecki – profesor nauk humanistycznych w dyscyplinie historia, zatrudniony w Katedrze Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Autor wielu książek i artykułów publikowanych w prestiżowych czasopismach naukowych. Członek Kapituły Nagrody im. Prof. Tadeusza Kotarbińskiego.

Zainteresowania naukowe: historiografia okresu PRL, rosyjska i radziecka historiografia XIX i XX w., emigracyjne dziejopisarstwo polskie po 1945 r.

rafal.stobiecki@uni.lodz.pl

¹ Wątek ten powrócił w opublikowanej ostatnio rozmowie A. Nowaka z A. Leszczyńskim, *O buncie, insurekcjach i życiu peryferii*, [w:] A. Nowak, *Kto pisze naszą historię. Rozmowy polskie wiosną XXI wieku*, Kraków 2024, s. 320–321.